

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра економіки та фінансів**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Міжнародні фінанси» вибіркового компоненту освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти 072 - «Фінанси, банківська справа та страхування» (Фінансова безпека та фінансові розслідування)

за темою - Тема 3. Міжнародні валютно-фінансові інституції та економічні організації

Харків 2018

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 24 жовтня № 10

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 17 жовтня № 9

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 23 жовтня № 9

Розглянуто на засіданні кафедри економіки та фінансів факультету № 6
ХНУВС, протокол від 09 жовтня № 16

Розробник: професор кафедри економіки та фінансів факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ, д.е.н., професор
Садиков М.А.

Рецензенти:

- 1) Доцент кафедри менеджменту Харківського інституту фінансів КНТЕУ,
к.е.н. доцент В.В. Лисенко;
- 2) Доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
ХНУВС, к.е.н., доцент Н.В. Павленко

План

1. Валютні відносини та платіжний баланс
2. Платіжний баланс та його структура
3. Стан платіжного балансу та позиції національної валюти
4. Проблема конвертованості національної валюти та шляхи їх вирішення

Рекомендована література:

Основна

1. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2004. – 188 с.
2. Бойцун Н.Є., Стукало Н.В. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник. К.: Професіонал, 2005. – 336 с.
3. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси: Підручник. – К.: Знання – Прес, 2006. – 494 с.
4. Основы международных валютно-финансовых и кредитных отношений: Учебник / науч. ред. д-р экон. наук, проф. В.В. Круглов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
5. Петрашко Л.П. Валютні операції: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2001. – 204 с.
6. Рогач О.І., Філіпченко А.С., Шемет Т.С. Міжнародні фінанси. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.
7. Рязанова Н.С. Міжнародні фінанси: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2001. – 119 с.
8. Шемет Т.С. Міжнародні фінанси: Підручник / За заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торгово.-екон. ун-т, 2000. – 336 с.
9. Федякина Л.Н. Международные финансы. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.
10. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних вчень – К., 2002.

Додаткова література

11. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
12. Кидуэлл Д.С., Петерсон Р.Л., Блекуэлл Д.У. Финансовые институты, рынки и деньги: Пер. с англ. – СПб: Издательство «Питер». 2000.
13. Козак Ю.Г. Міжнародні фінанси в питаннях та відповідях: навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 294 с.
14. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н. Красавиной. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 608 с.
15. Мировая экономика: Учебник / Под ред. проф. А.С. Булатова. – М.: Юристъ, 2000. – 734 с. – (Серия «Номо faber»).

16. Роджер Лерой Миллер, Девид Д. Ван-Хуз. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
 17. Стиглиц Дж.Ю. Глобализация: тревожные тенденции. – М., 2003.
 18. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. проф. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
 19. Титаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
 20. Тьюлз Р., Бредли Э., Тьюлз Т. Фондовый рынок: Пер. с англ. – 6-е изд. М.: ИНФРА-М, 2000. – 648 с.
 21. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Практикум. : навч.-практ. Посібник К. : Професіонал, 2009. - 336 с.
 22. Липов В.В. Макроекономіка : конспект лекцій. Кіровоград : КіпЮІ ХНУВС, 2008. –138с.
- Гетманець О.П. Міжнародне приватне право : підручник. Х. : НВФ "ЕКОГРАФ", 2011. - 184

Текст лекції

1. Валютні відносини та платіжний баланс

Міжнародні розрахунки та їх основні форми

Основною формою валютних відносин є міжнародні розрахунки, які здійснюються по міжнародних операціях і відображаються в узагальненому вигляді в платіжних балансах всіх країн світу.

Міжнародні розрахунки — це:

а) комерційні платежі — по грошових вимогах і зобов'язаннях, що виникають між підприємствами, банками, установами та окремими особами різних країн, які пов'язані із світовою торгівлею, міжнародним кредитом і прямими зарубіжними інвестиціями;

б) некомерційні платежі, зв'язані з перевезенням пасажирів, страхуванням, туризмом, переказом грошей за кордон та ін.

Міжнародні розрахунки бувають двосторонніми, коли вони здійснюються між двома країнами, або багатосторонніми, коли суми, виручені від реалізації товарів в одній країні, використовуються для платежів третім країнам.

Переважна частина міжнародних розрахунків здійснюється в порядку безготівкових розрахунків, через банки різних країн, котрі підтримують взаємні кореспондентські зв'язки, тобто відкривають один одному рахунки, зберігають на них грошові кошти у відповідній валюті і виконують платіжні та інші доручення на засадах взаємності. Здійснюється це так: банк в країні імпортера списує суму платежу з рахунку свого клієнта і зараховує її (або її еквівалент в іноземній валюті) на рахунок іноземного банка-кореспондента, а банк в країні експортера списує цю ж суму з рахунку кореспондента і зараховує її на рахунок свого клієнта, що експортував товар.

Платежі готівковими грошми по міжнародних розрахунках здійснюються в основному при поїздках за кордон делегацій, туристів або приватних осіб, котрі обмінюють в банках валюту своєї країни на відповідну іноземну валюту.

В сучасній практиці розрахунки між банками різних країн за борговими вимогами і зобов'язаннями здійснюються в основному у ВКВ, котра замінила валютний кліринг кінця 50-х років.

Міжнародні розрахунки по руху капіталу пов'язані з функціонуванням фінансових ринків, з рухом цінних паперів у формі прямих і портфельних інвестицій.

Основними формами міжнародних розрахунків по міжнародній торгівлі є товарний акредитив і акцепт документів, переданих банку на інкасо. **Інкасо** — це банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта одержує на підставі розрахункових документів належні йому (клієнту) грошові кошти від підприємств, організацій, установ за відвантажені на їх адресу товарно-матеріальні цінності або надані послуги і зараховує ці кошти на його рахунок в банку.

Акредитив — це розрахунковий або грошовий документ, який являє собою доручення однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально заброньованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар або виплатити пред'явникові акредитиву певну суму

грошей. Акредитив може бути безвідзивний, відзивний та переказний. Безвідзивний акредитив — це тверде зобов'язання банку-емітента не змінювати і не анулювати його без згоди зацікавлених сторін.

Відзивний акредитив може бути змінений або анульований в будь-який момент без попереднього повідомлення продавця. За відсутності відповідної вказівки акредитив вважається відзивним. Акредитивна форма розрахунків в найбільшій мірі забезпечує інтереси імпортера, особливо якщо акредитив безвідзивний.

Переказний акредитив застосовується за домовленістю з покупцем у тому випадку, якщо продавець має субпостачальників, яким він переказує частину цього акредитиву. Переказний акредитив дешевший, ніж відкриття окремих акредитивів субпідрядчиків.

Особливістю платежів за міжнародними розрахунками є необхідність обміну, тобто продажу-купівлі одних валют на інші, незалежно від того, в якій валюті і в якій формі здійснюється платіж. Наприклад, імпортер з країни А, закупивши товар у експортера країни Б, може оплатити товар у валюті своєї країни, у валюті країни-експортера або у валюті третьої країни. В першому випадку експортер обмінює (продає) отриману іноземну валюту на валюту своєї країни, в другому — імпортер обмінює (купує) на свою валюту валюту країни-експортера, а в третьому випадку операція зв'язана з обміном валюти як для імпортера, так і для експортера. Відтак валютний курс, за яким здійснюється продаж-купівля валют, відіграє істотну роль в міжнародних розрахунках: від його рівня багато в чому залежать наслідки господарської діяльності міжнародних фірм.

Всі операції, пов'язані з міжнародними розрахунками, відображаються у платіжному балансі країни. В платіжному балансі, у зведеному вигляді, представлені чинники, які сприяють збільшенню попиту на іноземну валюту (імпорт товарів і послуг, витрати туристів, допомога та позики іншим державам), а також збільшенню пропозиції іноземної валюти (експорт товарів і послуг, позики, що надаються країні та ін.).

Стан платіжного балансу істотно впливає на валютне становище країни. Як правило, пасивність платіжного балансу погіршує становище на світовому ринку тієї чи іншої валюти, оскільки обумовлює підвищення курсу іноземної валюти тобто падіння курсу національної валюти. Активний баланс поліпшує становище національної валюти, оскільки пропозиція іноземної валюти перевищує попит на неї, внаслідок чого зростає курс національної валюти. Відтак для розуміння процесів, що відбуваються у валютній сфері, необхідного для ефективного управління фінансами фірми, треба вміти аналізувати платіжний баланс країни у певному аспекті, з точки зору з'ясування його взаємодії зі станом попиту на валюту та її пропозиції, рухом валютних курсів і відсоткових ставок. Саме в цьому аспекті ми і розглядаємо платіжний баланс.

2. Платіжний баланс та його структура

Отже, ми з'ясували, що міжнародні розрахунки по операціях зовнішньої торгівлі і руху капіталу опосередковуються валютними відносинами. Всі ці операції віддзеркалюються в платіжному балансі країни, котрий являє собою систематичний запис всіх угод із зовнішнім світом.

Платіжний баланс - обсяг і співвідношення суми платежів, здійснених даною країною закордоном, і суми надходжень із-за кордону за певний період часу (рік, квартал тощо). Перевищення надходжень над платежами становить активне сальдо платіжного балансу, а перевищення платежів над надходженнями — пасивне сальдо.

Ми розглянемо платіжний баланс у певному аспекті, саме з точки зору з'ясування його взаємодії зі станом попиту на валюту та її пропозицією, валютним курсом та відсотковою ставкою. В якості ілюстрації візьмемо спрощений варіант платіжного балансу США за 1987 рік з підручника К.Р.Макконнелла і С. Л. Брю "Економікс" і з підручника П. Х. Ліндеріра "Економіка світогосподарських зв'язків".

При розгляді рахунків руху капіталу зверніть увагу на те, що звичайно надання кредитів за кордон називають "експортом капіталу", а іноземні позики — "імпортом капіталу". Однак кредитування іноземців є імпортною

операцією, оскільки інвестиції в інші країни — (відплив капіталу) означає витрачання іноземної валюти, зменшення резервів, а відтак відображається на боці дебету. Отримання кредиту (приплив капіталу) є експортною операцією, оскільки іноземні інвестиції збільшують запаси (резерви) іноземної валюти і тому відображаються на боці кредиту. Тому, якщо експорт товарів збільшує, а імпорт зменшує запаси (резерви іноземної валюти), то відплив (вивіз) капіталів, тобто інвестицій в інші країни, означає витрачання, зменшення резервів іноземної валюти, а приплив (вивіз) капіталів, тобто інвестиції з інших країн, збільшує запаси іноземної валюти.

Третя частина — "рахунок офіційних резервів" служить для регулювання "незбалансованості" платіжного балансу по поточних операціях і руху капіталу, а також для підтримки необхідного курсу іноземної валюти (фіксованого курсу і регулювання короткострокових коливань плаваючих валютних курсів).

Отже, в платіжному балансі, у зведеному вигляді, представлені чинники, які сприяють збільшенню попиту на іноземну валюту (статті колонки "дебет": імпорт товарів і послуг, витрати туристів, допомога та позики іншим державам) та збільшенню пропозиції іноземної валюти (статті колонки "кредит": експорт товарів і послуг, позики, що надаються країні та ін.). Відтак аналіз платіжного балансу дозволяє судити про доходи, одержувані країною від інших країн, і платежі іншим країнам, про пропозиції і попит на ту або іншу валюту, про суб'єкти міжнародних відносин, в руках яких акумулюються валюти, про тих, хто хоче продавати валюту, і тих, хто хоче купити її. Платіжний баланс говорить про стан офіційних резервів іноземної валюти, про позиції національної валюти і про здатність країни платити за своїми зобов'язаннями.

В решті решт в платіжному балансі відображається стан національної економіки та її місце в системі світогосподарських зв'язків. Така інформація необхідна для вибору і формування грошової податкової та валютної політики, адекватної соціально-економічним та політичним умовам даної країни. Вона необхідна і міжнародному фінансовому менеджменту при виробленні

фінансової політики в рамках фірми для з'ясування позиції тієї чи іншої валюти на світовому ринку, тенденцій руху валютних курсів. Відтак фінансовий менеджер повинен вміти читати й аналізувати платіжний баланс.

11.3. Балансування статей платіжного балансу

В платіжному балансі підсумок по статтях кредиту і дебету повинен бути кількісно врівноважений. Співвідношення між надходженням з-за кордону платежів і здійсненими країною платежами за кордоном характеризує стан платіжного балансу.

"Торгівельний баланс", як головна частина "Поточного платіжного балансу" показує різницю між платежами по експорту та імпорту "товарів". Якщо експорт перевищує імпорт, то створюється "позитивне сальдо" торгівельного балансу. Якщо імпорт перевищує експорт, то виникає зовнішньоторгівельний дефіцит або дефіцит "від'ємне сальдо" торгівельного балансу. В цілому по "Балансу поточних операцій" дефіцит означає, що імпорتنі операції по першій частині платіжного балансу створили попит на іноземну валюту більший, ніж експортні операції забезпечили її пропозицію.

Друга частина платіжного балансу — "Рахунок руху капіталу" — також показує співвідношення попиту на іноземну валюту та її пропозицію. Приплив капіталу збільшує надходження іноземної валюти, відплив — зменшення іноземної валюти.

Баланс по поточних операціях і баланс руху капіталів взаємопов'язані. Дефіцит платіжного балансу по поточних операціях покривається в основному за рахунок припливу капіталів. І навпаки, при активі поточного платіжного балансу надлишкові кошти використовуються для купівлі нерухомості або акцій, облігацій в інших країнах.

Загальний баланс по поточних операціях і рух капіталів балансується або за рахунок офіційних резервів іноземної валюти центральних банків, або позик у іноземних урядів та МВФ. Якщо платежі країни (дебетні операції) не покриваються надходженнями іноземної валюти (кредитні операції), то покриття дефіциту платіжного балансу здійснюється за рахунок офіційних

резервів. Сума покриття дефіциту показує скорочення валютних запасів країни. Відображається вона в платіжному балансі в статті "офіційні резерви" на боці кредиту, оскільки це пропозиція іноземної валюти, тобто операція експортного типу. Величина активного сальдо платіжного балансу відображається в статті "офіційні резерви" на боці дебету і показує розміри збільшення офіційних резервів. Отже, зростання офіційних резервів на боці дебету показує величину активного сальдо платіжного балансу. Величина офіційних резервів на боці кредиту показує масштаби дефіциту платіжного балансу, розміри зменшення офіційних резервів.

Причини, масштаби, усталеність дефіциту або активу платіжного балансу, характер заходів, котрі вживаються для подолання незбалансованості для різних країн, різні. Особливо істотними є відмінності для індустріально-розвитих країн та країн, що розвиваються.

Інформаційна важливість платіжного балансу передбачає його конкретний і детальний аналіз у зв'язку з іншими макроекономічними показниками. В найбільш загальному вигляді актив і пасив торгівельного балансу пов'язаний з підвищенням або зниженням попиту на товари даної країни на світовому ринку, тобто економічної кон'юнктури світового ринку. В цьому випадку перевищення експорту над імпортом (позитивне сальдо торгівельного балансу) показує зростання світового попиту на товари даної країни, а покупці всередині країни віддають перевагу товарам національного виробництва, а не імпортом, що свідчить про добрий стан економіки країни. Навпаки, дефіцит (від'ємне сальдо торгівельного балансу) свідчить про недостатню конкурентоспроможність товарів даної країни на світовому ринку і переважанні всередині країни імпорту. Проте причини дефіциту можуть бути і іншими. Наприклад, сприятливі умови інвестування можуть викликати приплив капіталів в країну, за рахунок яких збільшується імпорт устаткування, що сприяє виникненню дефіциту торгівельного балансу. В даному випадку дефіцит торгівельного балансу супроводжується економічним зростанням. Можна відзначити і таке загальне правило для промислово розвинутих країн: "...в умовах нормально

зростаючої світової економіки країна, чія валюта використовується в якості засобу міжнародних розрахунків, повинна мати дефіцит балансу по поточних операціях. Зростаюча економіка потребує накопичення залишків, необхідних для укладання міжнародних угод, і сама створює структуру міжнародного обміну, здатного забезпечити додатковий приплив світових грошей. Оскільки більша частина світових грошей має форму банківських депозитів або казначейських векселів у ключовій валюті, зростаючий попит на світові гроші збоку всіх інших країн породжує дефіцит міжнародних розрахунків ключової валюти. В цьому випадку дефіцит може бути цілком нормальним явищем”. Це правило демонструють США, котрі, будучи кредитором всього світу, мали, починаючи з 1976 р., дефіцит торгівельного балансу і балансу поточних платежів, а в 1985 р. — стали нетто-боржником, оскільки накопичені американські активи за кордоном стали меншими, ніж іноземні активи в США. Світові фінансові центри також звичайно мають дефіцит балансу, представляючи при цьому просторий довгостроковий кредит.

3. Стан платіжного балансу та позиції національної валюти

Валютний ринок реагує на стан платіжного балансу зміною курсу валюти. Звичайно після офіційного повідомлення про зростаючий дефіцит поточного балансу відбувається падіння курсу національної валюти, оскільки, з одного боку, збільшується пропозиція національної валюти за рубежем і зменшується попит на неї; з іншого боку — відбувається збільшення попиту на іноземну валюту в даній країні.

Однак можливі ситуації, за яких дефіцит торгівельного балансу і балансу поточних операцій супроводжується підвищенням курсу національної валюти. Така ситуація у 80-х роках склалась в США внаслідок переплетіння ряду чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. При швидко зростаючому дефіциті поточного балансу курс долара підвищувався, оскільки діяв ряд чинників, що викликали його зростання. Якими ж були причини зростання курсів долара?

Основною, причиною, що зумовила подорожчання долара, було відносне підвищення відсоткових ставок, викликане дефіцитом федерального бюджету.

(Згадаємо, що курс валюти залежить від відсоткових ставок. Якщо в країні підвищуються реальні відсоткові ставки, тобто номінальні відсоткові ставки за вирахуванням темпів інфляції, у порівнянні з іншими країнами, то створюються сприятливі умови для іноземних інвестицій і, як наслідок, збільшення попиту на національну валюту цієї країни, призначену для капіталовкладень, що призводить до зростання її вартості. І навпаки, відносно низькі відсоткові ставки викликають зниження попиту на національну валюту і тенденцію до падіння курсу). Позики держави для фінансування дефіциту свого бюджету збільшували попит на гроші, що сприяло зростанню відсоткових ставок. Водночас з метою приборкання інфляції проводився курс на зменшення грошей в обігу, що, цілком природно, призводило до зниження пропозиції грошей і збільшення відсоткових ставок.

Внаслідок підвищення реальних відсоткових ставок США стали привабливими для інвестиційної діяльності іноземців. Попит на долари, призначені для капітальних вкладень, збільшився, сприяючи зростанню його вартості. Відносно низький рівень інфляції підтримував високий попит іноземних інвесторів на долари, тому що більш низька інфляція означає більш високу реальну норму прибутку на інвестиції. Подорожчання валюти скорочує експорт і збільшує імпорт, тобто є основою дефіциту торгівельного балансу.

Далі, зростання курсу долара означало, що валюта інших країн обходилась американцям дешевше, а долари коштували дорожче для іноземців. Внаслідок цього іноземні товари стали для американців дешевше, і це збільшило імпорт, а американські товари для іноземців подорожчали, і це призвело до падіння експорту. Окрім того, в цей період діяв такий чинник як відносно більш високе зростання американської економіки, а отже і національного доходу. А експорт і імпорт країни знаходиться в прямій залежності від відносного рівня національного доходу. Оскільки темпи зростання національного доходу країн-торгівельних партнерів США значно відставали, то імпорт США прискорено розвивався, а імпорт (експорт США) інших країн збільшувався повільно. Нарешті, дефіцит торгівельного балансу США посилювався завдяки різкому

скороченню американського експорту в слабо розвинуті країни (СРК).

Це відбувалось з двох причин. Перша: так звана "криза заборгованості" змусила СРК скоротити свій імпорт. Друга: багато СРК девальвували (тобто державними декретами знизили валютний курс) свої валюти. При падінні інтернаціональної вартості валюти умови торгівлі для країни погіршуються. Для фінансування певного рівня імпорту потрібно експортувати великий обсяг товарів і послуг. Тим самим девальвація обмежила імпорт СРК і стимулювала їх експорт. Що стосується шляхів скорочення зовнішньоторгівельного дефіциту, то відзначимо лише ті заходи, які пов'язані з валютними відносинами. Це — скорочення бюджетного дефіциту і політика дешевих грошей. І в тому, і в іншому випадку зниження відсоткових ставок послаблює міжнародний попит на долари, що призводить до зниження валютного курсу долара. Таким в принципі є механізм взаємодії платіжного балансу, валютного курсу та відсоткових ставок в промислові розвинуті країнах (ПРК).

Дещо інакше складається ця взаємодія в слабо розвинутіх країнах. Насамперед, в цих країнах іншими є причини дефіциту платіжного балансу, ніж в промислово розвинутіх країнах. Неоднакові вони і всередині цієї групи країн. Різними є також і матеріальні, і соціально-культурні передумови та можливості вирішення проблем, що викликають дефіцит платіжного балансу. Більше того, для більшості СРК проблеми дефіциту важко вирішуються через "зачароване коло бідності". Ми будемо говорити лише про деякі загальні риси.

Причини дефіциту платіжного балансу, а також низька інтернаціональна вартість валюти СРК більш глибокі. Вони пов'язані, насамперед, з низькою продуктивністю праці, загальною слабкістю економічної структури цих країн, з наявністю серйозних диспропорцій у виробництві. Сьогодні мова йде про "кризу заборгованості", неспроможність ряду країн здійснювати платежі по наданих їм позиках. Кон'юнктура світового ринку для зовнішньої торгівлі СРК вкрай несприятлива. З одного боку, експорт СРК, що складається головним чином з сировини та сільськогосподарської продукції, піддається впливу різних коливань цін, котрі характерні для ринків цієї продукції з властивим для них

високим рівнем конкуренції. Більше того, ціни на ці товари мають в довгостроковій перспективі тенденцію до зниження. З іншого боку, СРК доводиться ввозити продукцію, яка виготовляється гігантськими корпораціями розвинутих країн, що мають всі умови для встановлення високих цін на свої товари. Неприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура не дає можливості збільшити експорт, а скорочення імпорту, як засобу балансування соціальних причин вкрай утруднене, оскільки призводить до зниження життєвого рівня населення, що створює вибухонебезпечну ситуацію в цих країнах. Дефіцит посилюється і тим, що самий імпорт дорожчає через зростання курсу долара.

В більшості країн так званого "третього світу" дефіцитним є і баланс статей, пов'язаних з рухом капіталу. З одного боку, коли вибухнула криза заборгованості, різко скоротився приплив приватних капіталів в економіку слабо розвинутих країн. З іншого боку —більш високі відсоткові реальні ставки (особливо в США), більш широкий вибір об'єктів для інвестування в ПРК викликали постійний відплив капіталу з слабо розвинутих країн, тобто переведення вкладів та інвестицій в промислове розвинуті країни. Водночас зростання відсоткових ставок в США та інших розвинутих країнах збільшило суму виплат по наданих позиках.

Економічно відсталі країни за характером причин дефіциту платіжного балансу, низької інтернаціональної вартості своєї валюти в цілому схожі між собою. Відтак можливі шляхи виходу зі стану зовнішньої заборгованості і зміцнення національної валюти в значній мірі однакові.

Це, передусім, структурна перебудова народного господарства, спрямована на активізацію економічного зростання. Вирішення цього завдання вимагає припинення відпливу капіталу з країни і залучення іноземних інвестицій. Розвиток власного виробництва необхідних товарів і залучення іноземного капіталу для створення підприємства по виробництву продукції, що замінює необхідний імпорт, дозволяє збалансувати платіжний баланс без падіння рівня життя населення країни. Але для цього треба зняти такі перешкоди на шляху інвестицій, як відсутність єдиного соціально-економічного простору, високі

темпи інфляції; довільна, громізка, несправедлива податкова система, яка стримує стимули до роботи та інвестування; широке розповсюдження корупції та хабарництва; відсталий менеджмент; відсутність адекватної інфраструктури, відстала матеріальна база освіти та охорони здоров'я. Істотною перешкодою на шляху інвестицій є низький дохід на душу населення, при якому практично нема ні можливості, ні стимулів відкладати заощадження. Низкі доходи означають низький попит, що не стимулює інвестиції.

Ситуація в Україні і проблеми, пов'язані з гострим дефіцитом платіжного балансу і низьким курсом гривні багато в чому такі ж, як і в групі економічно відсталих країн. Відплив капіталу з України, відсутність відповідних умов для того, щоб іноземні інвестори активно вкладали капітал в економіку України, з одного боку, хронічна недостатність резервів іноземної валюти, яка спонукає до включення друкарського верстата і призводить до зростаючої інфляції та знецінення національної валюти України, — з іншого, вкрай утруднює вирішення завдань зміцнення цієї валюти і скорочення зовнішнього боргу без залучення коштів міжнародних фінансових організацій і позик від урядів розвинутих країн. Однак умови і форми сприяння усуненню хронічного дефіциту платіжного балансу, стримуванню інфляції і падіння курсу національної валюти, застосовувані МВФ до країн з ринковою економікою, не можуть дати очікуваного ефекту без істотного їх коригування стосовно до конкретних умов України. Справа в тому, що реалізація таких умов надання кредиту, як лібералізація цін та імпорту може сприяти вирішенню згаданих проблем в країнах з більш або менш сучасною ринковою економічною структурою та інфраструктурою. В Україні поки що нема справді ринкового середовища. Досі ще не досягнута критична маса роздержавлення власності в 51 відсоток, яка необхідна для того, щоб ринок функціонував по-справжньому. Оскільки ні у виробництві, ні в торгівлі не існує конкурентного середовища, з якому ціни саморегулювались би, лібералізація цін в умовах спаду виробництва призводить до обвального підвищення цін, різкого зниження життєвого рівня населення, яке викликає соціальне напруження в країні. Лібералізація імпорту

за існуючої структури виробництва, низького технологічного рівня, слабкої конкурентоспроможності вітчизняних товарів, без певних протекціоністських заходів поглибить кризу заборгованості, призведе до падіння валютного курсу національної валюти України, а в перспективі — до виникнення об'єктивної ситуації економічного "колоніалізму". Ось як про це пише французький економіст М.Небро: "В галузі торгівлі безумовне зниження перешкод товарообміну може приректи промисловість Центральної та Східної Європи на залежність від великих концернів Заходу. В більшості галузей ці концерни мають фінансову міць, і перевагу в галузі адаптації до ринків, котрі можуть виявитись смертельними для можливих конкурентів-вихідців з комуністичного світу — яким би не був їх технологічний рівень. Водночас потужна, хай навіть тимчасова конкуренція товарів, що виготовлюється у Східній Європі, могла б викликати сильні безладдя на ринках деяких товарів на Заході з важкими наслідками для зайнятості. Адже ціни товарів складаються на основі витрат виробництва, без співставлення зі стандартами традиційних ринків. Недавні дослідження показують, що продажна ціна деяких промислових товарів країн Східної Європи нижче вартості використаної сировини, розрахованої на основі міжнародних цін. Отже, для того, щоб уникнути серйозного безладдя з того чи з іншого боку, лібералізація торгівлі між Сходом і Заходом повинна бути організована так само, як була організована лібералізація торгівлі між США, Японією та Західною Європою у повоєнний період, тобто за сценарієм "плану Маршалла".

Незважаючи на те, що в Україні є вагомі переваги у порівнянні з іншими державами для вкладання іноземного капіталу, — вигідне географічне становище, місткість внутрішнього ринку, достатньо багаті природні ресурси, кваліфікована і "дешева" робоча сила — обсяг іноземних інвестицій в 3-7 разів менший у порівнянні з країнами Східної Європи. Українське інвестиційне поле все ще вважається несприятливим: відсутність правової бази, гра з оподаткуванням, недобросовісна конкуренція, організована злочинність, корупція та здирство, коли чиновники і мафія діють разом і важко розрізня-

ються, відсутність права приватної власності на землю для іноземного інвестора та ін. Без подолання цих перешкод, безладдя і суперечностей неможливо створити сприятливий інвестиційний клімат і зменшити дефіцит платіжного балансу, стабілізувати валютний курс.

Отже, політика виходу з кризи заборгованості і підвищення інтернаціональної вартості валюти повинна враховувати специфіку України. Оскільки причини заборгованості, інфляції та низького курсу національної валюти лежать не лише і не стільки у сфері обігу, скільки у виробництві, головним завданням економічної політики повинно бути вироблення заходів, спрямованих на подолання спаду виробництва, відновлення загальної рівноваги економіки, структурну перебудову. Такими заходами є: реформування відносин власності, усунення державного монополізму, соціальна орієнтація ринкових реформ, адаптація поведінки населення і законодавства (у першу чергу податкового) до ринкової економіки. Що стосується ліберально-монетаристських методів, то лібералізацій зовнішньої торгівлі повинна супроводжуватись протекціонізмом по відношенню до національного виробництва, лібералізація цін — демонополізацією і створенням конкурентного середовища в торгівлі і виробництві, а також лібералізацією зарплат. Лібералізація умов інвестування іноземного капіталу також не повинна проходити без обережності. Величезна потреба в капіталах не повинна задовольнитися лише за допомогою ринкових методів. Необхідне спрямовуюче втручання (протекціонізм) держави в інвестиційний процес з тим, щоб не сталося привласнення іноземними компаніями природного надбання і виробничого апарату України. Без всього цього неможливо зменшити дефіцит платіжного балансу і стабілізувати валютний курс.

4. Проблема конвертованості національної валюти та шляхи їх вирішення

Гострий дефіцит платіжного балансу України і низький курс національної грошової одиниці як в дзеркалі відображає стан її економічної системи, свідчать про необхідність проведення радикальної економічної реформи.

Важливим елементом цього реформування є стабілізація фінансової системи,

а також грошового обігу та кредиту шляхом вирішення проблеми конвертованості національної валюти.

Конвертованість або оборотність національної валюти — це можливість для учасників зовнішньоекономічних операцій легально обмінювати її на іноземні валюти і навпаки без прямого втручання держави в процес обміну.

Ступінь конвертованості обернено пропорційна обсягу і жорсткості валютних обмежень, що практикуються в країні. Під обмеженнями розуміють будь-які дії офіційних інстанцій, які безпосередньо призводять до звуження можливостей, підвищення витрат або появи невинуватених затягувань у здійсненні валютного обміну і платежів по міжнародних угодах.

Оборотність валюти не є чисто технічною категорією можливості її обміну. По суті це — особливий характер зв'язку між національним і світовим господарством, глибоке інтегрування першого в друге. Оборотноість національної грошової одиниці забезпечує країні довгострокові вигоди від участі в багатосторонній світовій системі торгівлі та інвестицій, зокрема:

- вільний вибір виробниками і споживачами найбільш вигідних ринків збуту і закупівлі всередині країни і за рубежом в кожний даний момент;
- розширення можливостей залучати іноземні інвестиції і здійснювати інвестиції за рубіж;
- стимулюючий вплив іноземної конкуренції на ефективність, гнучкість і пристосовуваність підприємств до умов, що змінюються;
- підтягування національного виробництва до міжнародних стандартів за цінами, витратами та якістю;
- можливість здійснення міжнародних розрахунків в національних грошах;
- на рівні народного господарства в цілому — спеціалізація з урахуванням відносних переваг, оптимальне і економне витрачання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів.

Конвертованість національної валюти, як відомо, вимагає ринкового типу економіки, оскільки вона ґрунтується на вільному волевиявленні всіх власників грошових коштів. Окрім того, ринкова економіка повинна бути

достатньо зрілою для протистояння іноземній конкуренції, повноправної участі в міжнародному поділі праці.

Українська грошова одиниця є однією з найбільш неконвертованих валют у світі, що пов'язане з кризовим станом національної економіки, і з затяжним і непослідовним характером її реформуванням як умови включення у світогосподарську систему.

Вирішення проблеми конвертованості української національної валюти і економічні реформи в Україні, отже, повинні розглядатися за принципом "зустрічного руху".

I. Створення передумов конвертованості національної валюти в ході реформування економіки України.

II. Поступова зміна валютного режиму для стимулювання економічних реформ.

I. Створення передумов конвертованості національної валюти передбачає:

- 1) Зміну відносин власності.
- 2) Становлення реальних ринкових відносин.

3) Виникнення конкурентоспроможних виробництв і галузей, особливо орієнтованих на експорт, що допоможе протистояти іноземній конкуренції на внутрішньому ринку і послабити тиск на платіжний баланс збоку більш вільного імпорту і впливу прибутку іноземних учасників спільних підприємств.

4) Проведення реформи цін і децентралізацію ціноутворення з тим, щоб ціни більш гнучко реагували на умови попиту і пропозиції, а їх структура дедалі більше наближалась до світової.

5) Здійснення заходів по зрівноваженню платіжного балансу, диверсифікації експорту, контроль над зростанням заборгованості, накопичення валютних резервів.

6) Створення достатніх стимулів для залучення іноземного капіталу. Забезпечення сучасної інфраструктури грошово-кредитних відносин, недопущення довільного вилучення в бюджет ресурсів у банків.

8) Стабілізацію економіки та фінансів, проведення ефективної антінфляційної політики.

II. В процесі зміни валютного режиму для стимулювання економічних реформ необхідно виділити два етапи.

I. Збільшення конвертованості передбачає можливість для громадян та організацій України здійснювати платежі за кордон і купівлю іноземної валюти без будь-яких обмежень. Цей етап безпосередньо пов'язаний з введенням внутрішньо-конвертованої валюти.

З цією метою необхідно застосувати такий макроекономічний маневр, як ревальвація національної валюти, тобто свідоме підвищення курсу гривні до валют інших держав. Це дозволить, щонайменше, вирішити триєдине завдання. По-перше, зробить не вигідним демпінговий вивіз буквально всього, тобто призупинить економічне мародерство під гаслом "експорт за будь-яку ціну". По-друге, стимулюватиме імпорт товарів, що неминуче зумовить появу елементів здорової конкуренції за покупця і, отже, тенденцію до зниження цін. По-третє, не дасть можливості "тіньовому капіталу" та мафіозно-кримінальним структурам, де нині сконцентровано понад 60% грошової маси, захопити у свої руки нову національну валюту.

2. Етап зовнішньої (повної) конвертованості передбачає можливість вільного переведення і конвертації коштів в даній валюті на рахунок іноземців.

Перехід до зовнішньої конвертації національної валюти безпосередньо залежить від того, наскільки "твердими" стануть гроші у внутрішньому грошовому обігу. Забезпечення грошового обігу певною кількістю валютного метала, а також акумуляція відповідної суми валютних резервів створюють передумови для введення повної конвертованості національної валюти. Це слугуватиме, у свою чергу, як вже зазначалось, головною умовою інтеграції України у світове господарство, широкої її взаємодії з міжнародними валютно-фінансовими та кредитними організаціями.